

20. Держархів Харківської обл., ф. Р-408, оп. 14, спр. 709, 238 арк.
21. Архівний відділ Харківської міської ради, ф. 1, оп. 6, спр. 13, 133 арк.
22. Рудько В. П. Пламя подвига святого : Памятники Великой Отечественной войны на Харьковщине : путеводитель / В. П. Рудько. – Х. : Прапор, 1987. – 150 с.
23. Архівний відділ Харківської міської ради, ф. 1, оп. 5, спр. 75, 228 арк.
24. Держархів Харківської обл., ф. Р-408, оп. 14, спр. 484, 333 арк.
25. Склокіна І. Є. Пам'ять про Другу світову війну та нацистську окупацію України в повсякденних практиках радянського суспільства (1953–1985) / І. Є. Склокіна // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Історія». – Х., 2011. – Вип. 44. – С. 199–219.
26. Держархів Харківської обл., ф. Р-408, оп. 14, спр. 313, 241 арк.
27. Архівний відділ Харківської міської ради, ф. 1, оп. 6, спр. 217, 179 арк.
28. Архівний відділ Харківської міської ради, ф. 1, оп. 8, спр. 258, 464 арк.
29. Архівний відділ Харківської міської ради, ф. 1, оп. 7, спр. 110, 377 арк.
30. Архівний відділ Харківської міської ради, ф. 1, оп. 9, спр. 39, 178 арк.
31. Архівний відділ Харківської міської ради, ф. 1, оп. 6, спр. 18, 133 арк.

Одержано редакцією 19.11.2014

Прийнято до публікації 25.12.2014

Аннотація. *Тахтаулова М.Ю. Топонимическая карта советского города (на примере Харькова 1919–1991 гг.). В статье была дана характеристика особенностям топонимического оформления советского города. На примере харьковской топонимики определены основные семантические группы названий внутригородской линейной сети, и составлена их классификация. Определены доминирующие источники номинации урбанонимов и проанализирована их идеологическая составляющая.*

Ключевые слова: *топоним, урбаноним, источник номинации, идеология, топонимическая политика, город, улица.*

Summary. *Takhtaulova M. Toponymic Map of the Soviet City (on the Example of Kharkiv in 1919–1991). The toponymic policy of the authorities that was an integral part of a general ideological policy of the state was analyzed in the article. The communist party line changes were reflected in the transformation of an urban space of the Soviet city. The Soviet authorities in its toponymic policy perpetuated the names of statesmen, political officials, public figures, etc. during their lifetime. Such practice is contrary to generally accepted norms of objects nomination by famous personalities' names. Semantic groups of the names of streets and squares were allocated. Their origin demonstrated that changes in the Soviet city toponymy took place under a pressure of an ideological component. The main source of nomination of internal city linear objects became anthroponyms that perpetuated the names of an international communist movement activists; statesmen of different levels; generals and Heroes of the Soviet Union; scientists and artists. The names that are connected with the Soviet anniversaries and holidays, "red", professional and production toponyms are included into a symbolic toponyms group. In order to form a single Soviet nation, geographical names of the USSR territories were inscribed in an urban landscape of the Soviet city. The classification of the Soviet city toponyms is firstly given in the article. The principle of a unity of the names according to a semantic feature became the basis of its formation.*

Key words: *place-name, urbanonim, source of nomination, ideology, toponymic policy, city, street.*

УДК 930.253:94(477)“1943”

О. М. Радченко

НІМЕЦЬКІ ТАБОРИ ДЛЯ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ 1943 р.

У статті висвітлено структуру таборів для радянських військовополонених в Україні в 1943 р. У зв'язку зі змінами в перебігу бойових дій на східному фронті на користь Червоної армії протягом 1943 р., значно зменшилася кількість радянських військовополонених у німецьких таборах на окупованій території України.

Ключові слова: *Україна, Друга світова війна, радянські військовополонені, дулаг, шта-лаг, група армії «Південь».*

Постановка проблеми. В рік 70-річчя Великої Перемоги варто звернутися до найменш відомих сторінок історії Другої світової війни, серед яких і становище радянських військовополонених на окупованій території України протягом 1943 р., коли Червона армія після

битви під Сталінградом перейшла у контрнаступ. Політика нацистів щодо радянських військовополонених зазнала у цей час змін, які були зумовлені як взяттям у радянський полон великої кількості військових гітлерівської коаліції, так і потребами оборонної промисловості і вермахту, а пізніше – підготовкою до відступу з окупованих вермахтом східних територій. Ці питання є мало дослідженими у вітчизняній та зарубіжній історичній науці. Дана проблематика представлена, головним чином, колективними працями з історії Другої світової війни [1–4], працями сучасних вітчизняних істориків, у яких висвітлено функціонування системи таборів для військовополонених [5–7], монографіями зарубіжних науковців [8–10]. Значну допомогу в дослідженні даної проблеми надають державні архіви України, фонди яких є вже опублікованими [11]. Вкрай важливими є документи, які містяться у збірниках документів та матеріалів, опублікованих у повоєнний час [12–13], Книги пам'яті України, численні краєзнавчі видання та спогади.

Мета статті – дослідити політику нацистської окупаційної влади по відношенню до радянських військовополонених на території України у 1943 р. на підставі архівних документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, зокрема фонду КМФ-8, який містить американські мікрофотокопії трофейних документів, та фондів Державного архіву Кіровоградської області.

Виклад основного матеріалу. Початок формування системи німецьких таборів для радянських військовополонених припадає на літо–осінь 1941 р. Як переконливо зазначено українською дослідницею Т. В. Пастушенко, подальший розвиток цієї системи співпадає з ходом бойових дій на радянсько-німецькому фронті. До серпня 1941 р. створюються стаціонарні табори (так звані шталаги – від нім. *Stammlager*) у правобережних областях України, у вересні–жовтні виникають установи полону в областях Західної та Правобережної України, вздовж Дніпра, а в листопаді–грудні – на сході та півдні України [7, 122]. Окрім шталагів, йдеться про офлагі (табори для офіцерів – від нім. *Offizierlager*), дулагі (пересильні табори – від нім. *Durchgangslager*), допоміжні табори (нім. *Zweiglager*) та армійські збірно-пересильні пункти (нім. *Armee-Gefangenen-Sammelstelle*). Із просуванням фронту на схід нові шталаги створювалися на місці дулагів, зокрема в Києві, Білій Церкві, Умані, Дніпропетровську, Кривому Розі. Від початку нацистської окупації України табори для військовополонених на території райхскомісаріату «Україна» підпорядковувались командувачу вермахту в Україні. З весни 1943 р. шталаги та дулагі на окупованій території в зоні відповідальності групи армій «Південь» територіально підпорядковувались командувачам армій, кожному з яких було призначено по одному коменданту району в справах військовополонених. При штабі командування групи армій «Південь» на чолі системи таборів стояв уповноважений у справах військовополонених. Штаб головнокомандувача групи армій «Південь» вважав недоцільним підпорядкування цих служб головним польовим комендатурам. Табори для військовополонених в Україні мали мультифункціональний характер і за потреби їх використовували для утримання захоплених партизан та підозрюваних у зв'язках з ними [7, 117–118; 14].

За різними оцінками, на території України впродовж 1941 р. вермахтом було взято в полон не менше 1–1,5 млн радянських військовослужбовців, з яких протягом зими загинуло 800 тис. через нестерпні умови утримання та надзвичайне жорстоке ставлення з боку окупантів та радянських колабораціоністів [2, 113]. Враховуючи, що за підрахунками відомого німецького історика К. Штрайта кількість всіх загиблих у ході війни радянських військовополонених становить 3 млн 300 тис. [10, 21], частка загиблих в Україні протягом зими 1941–1942 рр. складає майже 25% від їхньої загальної кількості. Голландський дослідник Карел Бергхоф у монографії «Жнива розпачу» називає загибель військовополонених винищенням геноцидного характеру [8, 98]. Однією з причин такого ставлення до військовополонених була расистська пропаганда, яка впродовж перебування Гітлера при владі сформувала в більшості представників німецької нації відчуття зверхності, ненависті та презирства по відношенню до слов'ян, євреїв та інших народів. Саме цей фактор був більш вагомим, ніж юридичний бік справи, тобто не підписання Радянським Союзом Женевської конвенції 1929 р. про поводження із військовополоненими. Приміром, у листівці вермахту йшлося:

«Німці! Тримайте внутрішню та зовнішню дистанцію від іногородців. Той, хто поводить ся із військовополоненими як із німцями, є зрадником німецького народу. Ворог залишається ворогом! Забороняється розмовляти із військовополоненими всіх країн, з поляками та східними робітниками. Забороняється їсти за одним столом із військовополоненими, з

поляками та східними робітниками. Той, хто допоможе військовополоненим при спробі втекти, чи надасть їм засоби для втечі – інструмент, цивільний одяг, карти місцевості тощо – буде відправлений до в'язниці» [15].

На початок вересня 1941 р. у зоні відповідальності командувача оперативним тиловим районом групи армії «Південь» діяло 10 шталагів, у яких перебувало 300 тис. військовополонених [7, 119]. Через півтора року у березні 1943 р. у шталагах Запоріжжя, Дніпропетровська, Кривого Рогу, Кіровограда, Умані, Миколаєва, в допоміжних таборах Херсона, Кременчука, Києва, зокрема Дарницькому, в Грос-лазареті в м. Славута перебувало 58 тис. військовополонених, із них 8, 5 тис. – у шталазі 364 у Миколаєві [14] та 13, 5 тис. – у шталазі 305 в Кіровограді [16]. На німецькій карті окупованої України під назвою «Карта системи військового полону» («Karte der Kriegesgefangenenlager»), датованої 1 квітня 1943 р., у зоні відповідальності групи армії «Південь» ми бачимо низку дулагів по лінії Полтава–Павлоград– с. Василівка (Запорізька обл.) та два дулаги в с. П'ятихатки (Дніпропетровська обл.). Деякі шталаги, розташовані поблизу великих міст поруч із діючими стаціонарними таборами Дніпропетровська та Кіровограда, були недіючими, тобто такими, що на той час не містили військовополонених. Окрім того, в Херсоні був розміщений недіючий дулаг та армійський збірно-пересильний пункт, а в м. Апостолово (Дніпропетровська обл.) – шталаг на марші. Єдиним містом на окупованій нацистами території України, де знаходились одночасно і шталаг, і дулаг, був Кривий Ріг [17]. В зоні відповідальності головнокомандувача вермахтом знаходилось 10 шталагів (на території сучасних Вінницької, Житомирської, Луцької, Рівненської та Хмельницької областей). Отже, не менше 5 установ полону навесні 1943 р. залишилися в Україні незатребуваними.

Якщо зменшення кількості військовополонених протягом зими 1941–1942 рр. було спричинено переважно смертю від голоду, хвороб, цілеспрямованим знищенням, примусовою роботою та вивезенням полонених на підприємства до райху та окупованих Німеччиною країн [18, 198–204], то у 1943 р., у першу чергу, зменшення кількості полонених, пов'язаним із успіхами Червоної армії. У зв'язку зі зменшенням кількості узятих у німецький полон та зі зростанням потреби у робочій силі начальник служби об'єктів сухопутних військ при головнокомандувачі групи армії «Південь» протягом 1943 р. проводив інспекційні перевірки таборів з метою покращення умов утримання в них. За результатами перевірки шталагу в Миколаєві у березні 1943 р. було відзначено поганий стан одягу військовополонених та відсутність дезінфекційних та протипожежних засобів. Перевірка в серпні показала, що загалом стан харчування військовополонених у шталагах можна вважати задовільним, випадки захворювання на тиф поодинокими, забезпечення одягом порівняно із попередніми місяцями покращилось, що умови утримання відповідали максимально можливим санітарним вимогам [19].

Зміни торкнулись і перебіжчиків, адже їхня кількість різко зменшилась у 1942 р., коли факти масового знищення радянських військовополонених стали відомими в Червоній армії. Безумовно, на патріотичний настрій радянських вояків вплинули і успіхи Червоної армії під Сталінградом. Згідно наказу Верховного командування німецької армії № 13 від 23 квітня 1943 р. всіх перебіжчиків, яких не було призначено до національних військових формувань («легіонів»), спрямовували до спеціальних зон у таборах на станції Адабаш під Кіровоградом (шталаг 305) та в Дарниці (Київ) (шталаг 384). Зокрема, влітку 1943 р. у шталазі 384 знаходилось 4348 військовополонених, із них хворих – 212; зовнішня охорона табору складалась із 12 постових вдень та 17 вночі, внутрішню охорону забезпечували 20 військовослужбовців [20]. За прийом перебіжчиків у кожному таборі відповідав офіцер абвера. Саме він повинен був вирішити, як краще використати перебіжчика: чи в ролі «довіреної особи» в німецькій розвідці чи в боротьбі з партизанами. Відомості про придатних для цих завдань перебіжчиків слід було надавати офіцеру абвера при головнокомандувачі групи армії «Південь». У німецькомовному тексті наказу № 13 навіть йшлося про дотримання положень Женевської конвенції:

«Перебіжчиків слід одразу ізолювати від інших військовополонених і розмістити в кращих умовах. У них залишаються гроші, цінні речі, одяг, знаки розрізнення, відзнаки. Харчування має бути достатнім... Житло для офіцерів слід влаштувати окремо, мають бути можливості для миття та дезінфекції. Протягом перших днів не дозволяється залучати перебіжчиків до будь-якої діяльності окрім звичайної служби в таборі. За цей час у перебіжчика є можливість

вирішити, чи вступить він до певного національного легіону, чи буде добровільним помічником війська в тилу, чи буде працювати на теренах звільнених східних областей» [14].

Окрему категорію військовополонених склали офіцери Червоної армії, яких за німецьким розпорядженням одразу після взяття в полон слід було ізолювати від молодших офіцерів та рядового складу і якомога швидше направляти до офлагів, адже заборонялося тримати їх поруч із лінією фронту [20]. В Україні був один табір спеціально для офіцерів у Володимир-Волинському. Незважаючи на заходи безпеки, під час транспортування траплялися втечі [21, 16]. «Особливі розпорядження щодо системи військового полону в зоні оперативного командування (Схід) № 6» («Besondere Anordnungen für das Kriegsgefangenen-Wesen im Operationsgebiet (Osten), Nr. 6») визначили долю військовополонених жінок: ті, хто належали до медичного персоналу, пересувалися до тилових таборів, решта – після перевірки службою військової контррозвідки – до біржі праці [20]. До шталагів потрапляли і всі полонені у віці від 16 до 55 років, що були захоплені в ході бойових зіткнень із партизанами. З моменту полону вони вважалися військовополоненими і після передачі жандармерією до табору їх належало відправити до Німеччини для примусових робіт [20].

У зв'язку із контрнаступом Червоної армії на засіданні головнокомандувача групи армій «Південь» від 17.06.1943 р. було прийнято рішення про ліквідацію 9 дулагів та 6 шталагів, скорочення охорони таборів через ліквідацію штабів при батальйонах охорони. Передбачалося, що «загони охорони дулагів складатимуться із 3 рот під командуванням коменданта дулагу, проте підсилиться охорона шталагів за рахунок двох додаткових рот і допоміжної поліції при співвідношенні один до трьох». Окрім того, «необхідні для господарської діяльності дулагів та шталагів військовополонені залишатимуться полоненими, але в окремих випадках, як «помічники», можуть отримувати належне харчування як ті, хто виконує важку роботу в постійних зовнішніх командах» [14]. У вересні 1943 р. продовжувалася реорганізація системи таборів для військовополонених, зокрема табори, що було розташовано вздовж Дніпра, пересувалися на захід. Шталаг 387 у Дніпропетровську було замінено на дулаг 111 через те, що шталаг перетворювався на штаб у справах біженців з Дону та Північного Кавказу в районі Кринички-П'ятихатки (Дніпропетровська обл.); дулаг 134 у Кременчуці було замінено на дулаг 231 (АСК 8) і перенесено разом із охороною до Умані. Окрім того, штаб головнокомандувача групи армій «Південь» 12.09.1943 р. було переведено з Кіровограда до Умані. Також із зони відповідальності групи армій «Південь» було видалено шталаги в Білій Церкві та Умані [22].

Однією з причин незаповненості таборів для військовополонених у 1943 р. було примусове вивезення їх до райху, чому можна знайти підтвердження в деяких архівних документах. Зокрема, за повідомленням коменданта шталагу в Дарниці від 11.03.1943 р. було вивезено 2000 полонених. 15 тис., які мали прибути до табору, були спрямовані далі на Захід [20]. Записи в журналах вихідної та вхідної інформації штабу райхскомісаріату «Україна» у м. Рівне, що зберігаються у фондах ЦДАВО України, не залишають жодних сумнівів у тому, що вимагалось від головнокомандувача групи армій «Південь» та окружних комісарів з боку генерального штабу та міністерства Східних земель у Берліні протягом 1943 р.: «Військовополонені як шахтарі до райху», «Відділ шахт. Військовополонені», «Використання військовополонених у шахтах» тощо [23; 24].

Вивезення радянських військовополонених до райху під час відступу німецьких військ з території Східної та Південної України восени та взимку 1943 р. відбувалося згідно з планами командування групи армій «Південь» щодо примусової евакуації. Передбачалося, що військовополонені і в шталагах, і в складі постійних допоміжних команд належать до групи I, і їх слід евакуювати залізницею в першу чергу. Транспортування дозволялося за наказом коменданта, а відповідальним за завантаження у вагони і відправлення призначався офіцер вокзалу [20]. Німецька інструкція під назвою «Вказівки щодо заспокоєння України» («Richtlinien für die Befriedigung der Ukraine») вимагала від охоронних загонів вживати заходи щодо підсиленого режиму на залізничних вокзалах, де передбачалися зупинки транспортів із військовополоненими, для запобігання фактам втечі [25]. Важко сказати, наскільки ефективними були ці дії, адже документів щодо транспортування військовополонених майже не залишилося. За даними К. Штрайта, від 1 липня до середини листопада 1943 р. на шахти Німеччини прибуло 88790 нових військовополонених [10, 247]. Скільки з них прибуло з України – невідомо. З іншого боку, за даними М. В. Ковалю на 1 квітня 1944 р. до

Червоної армії з території України було призвано 142 тис. колишніх військовополонених та оточенців, що їх під час окупації переховувало населення [18, 217]. Багато краєзнавчих досліджень містять докази того, що місцеві жителі допомагали полоненим продовольством, переховували тих, кому вдалося втекти, лікували поранених, під зміненими прізвищами приймали колишніх вояків Червоної армії в сім'ї [26, 156–171]. Саме цей рух опору місцевого населення, його гуманізм в абсолютно негуманних умовах окупації врятував життя тисячам радянських вояків і тим самим наблизив Перемогу.

Висновки. Таким чином, у зв'язку зі змінами в перебігу бойових дій на східному фронті на користь Червоної армії протягом 1943 р., значно зменшилася кількість радянських військовополонених у німецьких таборах на окупованій території України. Починаючи з літа 1943 р. було скорочено систему таборів для утримання військовополонених в зоні відповідальності групи армій «Південь», а рештки таборів перенесено до Дарниці (Київ) та Умані. Працездатні військовополонені підлягали примусовій евакуації до Німеччини. Ця проблематика потребує нових наукових досліджень, яким, однак, перешкоджає недостатня та важко доступна джерельна база.

Список використаної літератури

1. Горбуров Е. Г. Николаевская область в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. : Документы и материалы свидетельствуют / Е. Г. Горбуров, К. Е. Горбуров, Л. Л. Левченко, М. А. Мельник. – Николаев : Изд. П. Н. Шамрай, 2014. – 348 с.
2. Друга світова війна в історичній пам'яті України (За матеріалами Українського інституту національної пам'яті) / упоряд. : Л. С. Герасименко, Р. І. Пілявець. – К. ; Ніжин : Вид. ПП Лисенко М.М., 2010. – 247 с.
3. Україна в Другій світовій війні у документах : зб. німецьких архівних матеріалів / упоряд. В. Косик. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – Т. 3. – 384 с.
4. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. : історичні нариси : у 2 кн. / О. Є Лисенко [та ін.]. – К. : Наукова думка, 2010. – Кн. 1. – 732 с.
5. Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України (1941–1944) / упоряд. М. Дубик. – К. : Наукова книга, 2000. – 304 с.
6. Пастушенко Т. «В'їзд репатріантів до Києва заборонений...» Повоєнне життя колишніх остарбайтерів та військовополонених в Україні / Т. Пастушенко. – К. : [Б. в.], 2011. – 164 с.
7. Пастушенко Т. В. Система німецьких таборів для радянських військовополонених в Україні: (червень–грудень 1941 р.) / Т. В. Пастушенко // Краєзнавство. – 2011. – № 2. – С. 116–125.
8. Бергкоф К. Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою / К. Бергкоф; пер. з англ. – К. : Вид-во «Часопис «Критика», 2011. – 455 с.
9. Alfred Streim: Sowjetische Gefangene in Hitlers Vernichtungskrieg. Berichte und Dokumente 1939–1945. – Heidelberg : C. F. Müller Juristischer Verlag, 1982. – 245 s.
10. Streit C. Keine Kameraden. Die Wehrmacht und die sowjetischen Kriegsgefangenen 1941–1945. Verlag J.H.W. Dietz. Nachf. – Bonn, 1997. – 448 s.
11. Друга світова війна та Україна: загальні огляди архівних та музейних фондів і колекцій // Архіви України. – 2005. – № 1–3 (256).
12. Історія великих страждань. Нацистські табори для радянських військовополонених у м. Славуті на Хмельниччині: дослідження, документи, свідчення / [упоряд. : В. Г. Берковський [та ін.]; редкол. : В. М. Литвин [та ін.]. – К. : [Б. в.], 2011. – 346 с.
13. Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. : збірник документів і матеріалів. – Д. : Промінь, 1965. – 306 с.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. КМФ-8, оп. 2, р. 29.
15. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, р. 16.
16. Петренко І. Табори, тюрми та гетто на окупованій нацистами території Кіровоградської області [Електронний ресурс] / І. Петренко. – Режим доступу: dakiro.kr-admin.gov.ua/zmi/zdp/2014-zdp4.pdf.
17. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, р. 150.
18. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М. В. Коваль. – К. : Альтернативи, 1999. – 336 с. – (Україна крізь віки. – Т. 12).
19. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, р. 30.
20. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, р. 31.
21. Державний архів Кіровоградської області, ф.2634, оп. 1, спр. 9.
22. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, р. 28.
23. ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 2, спр. 271.
24. ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 2, спр. 272.
25. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, р. 39.
26. Чорний О. В. Село Красносілля в роки Другої світової війни / О. В. Чорний // Краєзнавчий вісник Кіровоградщини. – Кіровоград, 2009. – Вип. III. – С. 156–171.

Одержано редакцією 25.11.2014
 Прийнято до публікації 25.12.2014

Анотація. *Радченко О.Н. Немецкие лагеря для советских военнопленных в Украине в 1943 г. В статье освещено структуру немецких лагерей для советских военнопленных на оккупированной вермахтом территории Украины в 1943 г.*

Ключевые слова: *Украина, Вторая мировая война, советские военнопленные, дулаг, шталаг, группа армий «Юг».*

Summary. *Radchenko O.M. German camps for Soviet prisoners of war in 1943 on the territory of Ukraine. The article reviews policy of Nazi invaders regarding Soviet prisoners of war in 1943. Previous attitude, based on barbaric extinguishment of captured soldiers and officers, was gradually changing due to overall shifts in the course of war after Stalingrad and Kursk battles. Prisoners of war were brutally exploited in German industries and agriculture, which were lacking labour force after several years of war. Number of prisoners and camps in Ukraine significantly decreased. Remaining camps were moved to Kiev and Uman. Prisoners, who were capable to work, were sent to Germany. Relocation of Soviet prisoners of war to Reich during retreat of Nazi troops from territory of Ukraine in autumn and winter of 1943 was carried out on the basis of plans of commandment of group of armies «South» for the forced evacuation.*

The article pays attention to such categories of prisoners of war, as Red Army officers, who were sent to «oflag» (Offizierlager) in Volodymyr-Volynsky, or women, who were sent to camps and Labour Exchanges, as well as partisans and their helpers. It was found that in separate camps were kept deserters for their further use at the service of occupational regime. These issues need further research, though it may be complicated by insufficient and difficultly accessible source base.

Key words: *Ukraine, World War II, soviet war prisoners, Dulag, Stalag, group of army «South».*

УДК 94(477)“19”(=411.16)

М. І. Ярмоленко

ЕТНІЧНА ПОЛІТИКА ВІДНОСНО ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ УКРАЇНИ ЗА ДОБИ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Визначено основні напрями і характер етнічної політики стосовно єврейської національної меншини в Україні у добу тоталітаризму. Показано зміни питомої ваги євреїв у складі населення України, характер їх розселення та особливості міграції.

Ключові слова: *асиміляція, національні меншини, етнокультурні процеси, поселенська структура, міграційні процеси, євреї, тоталітарна держава.*

Постановка проблеми. Україна є державою з полі етнічною структурою населення, географічно розташованою на перехресті культур і релігій, зі складною і суперечливою історією. Становлення України як суверенної, європейської держави обумовлює використання світових технологій гарантування прав національних меншин, застосування міжнародних норм щодо визначення їх статусу, однак не менш важливим є аналізі можливість творчого використання національного історичного досвіду в сучасних умовах. Історичний досвід, безумовно, сприймається неоднозначно – від бажання повністю відмовитись від спадщини минулого до прагнення повернутися у вчорашній день. Для частини населення України характерне суто позитивне, позбавлене критичного аналізу сприйняття радянського минулого. Такі погляди і оцінки залишаються досить розповсюдженими у східноукраїнських регіонах, обтяжених радянською ідентичністю. Проте широко проголошувана «інтернаціоналістська» політика радянської влади відверто розглядалася партійним та державним керівництвом як найбільш вдалий «спосіб» залучення людей до процесу побудови соціалістичного суспільства, звісно, у сталінському його розумінні. Це надавало національній політиці радянської влади підкреслено політизованого та заідеологізованого характеру. З початку 1930-х років «інтернаціоналізм» набув форми тотальної денационалізації, що позначилося й на етнокультурному розвитку євреїв [14, 115]. У зв'язку з тим, що єврейський народ уже майже дві тисячі років впливає на історичний розвиток України як частина її суспільства, він, безперечно, заслуговує на увагу з боку дослідників. Дослідження розвитку єврейської меншини в Україні принципово важливо як для історичної самосвідомості са-